

ЗАМОЖНЕ СЕЛЯНСТВО УКРАЇНИ ДОБИ НЕПУ

Вперше у відкритій формі ідея доцільності створення організації "селянських союзів" ("спілок") на Україні в середовищі заможного селянства (слід зазначити, що в роки непу даний прошарок селянства, в переважній більшості, у партійно-більшовицьких колах називали "куркульським", "глитайським", "дрібнокапіталістичним", а в селянському середовищі – "заможним", "міцним") з'являється під час перевиборів до Рад в 1925-1926 рр.

За даними місцевих партійно-радянських організацій в цілому ще в 1924 р. було зафіксовано 139 випадків агітації заможним селянством за такі союзи. Ідея їх створення активно висувалась і на ряді селянських конференцій¹. Так, у звіті Волинського губвиконкому КП(б)У стосовно проведення за активної участі заможного селянства таких конференцій у першій половині 1925 р. зазначалось: "Бажання створити "свої" селянські організації у вигляді селянських спілок, вимога поставити в привілейоване становище хорошого господаря – усі ці бажання зводяться до встановлення "своїх" порядків, тільки не радянського походження"².

В зведенні за 1926 р. державного політичного управління УСРР (ДПУ УСРР) було зафіксовано 100 випадків проведення агітацій та виступів за організацію селянських союзів. У спеціальній таємній доповіді ДПУ УСРР "Про селянські союзи на Україні" зазначалось, що першою, виниклою групою селянських союзів була Кременчуцька, "котра виникла в передвиборну кампанію 1925 р."³. Випадки виступів, агітацій і розмов серед свідомого українського селянства мали характер індивідуальний, груповий і масовий, але, у всіх цих випадках, – констатувалось в згаданій таємній доповіді, – головним елементом по своїй соціальній суті, котрий поширює ці ідеї, висуває їх, і серед якого вони зустрічають співчуття, є куркулі, заможні і частина середняків⁴.

Виниклі під час передвиборних кампаній, селянські союзи висували ряд як соціально-економічних так і політичних вимог. Серед них: "1) скасування прямих і другорядних податків із підприємств, котрі обслуговують село та сільське господарство – млини, механічні майстерні, кузні тощо; 2) скасування договорів Всеробземлісу на

батраків; 3) повне утримання шкіл та вчителів за державний рахунок; 4) звільнення від збору за довідки, які видаються сільрадами; 5) безкоштовне землевпорядкування; 6) зменшення до голодної норми плати робітникам і службовцям у містах; 7) широка участь у владі в містах безпартійного селянства; 8) скликання безпартійної загальнореспубліканської конференції селян, з прямим і таємним голосуванням при виборах"⁵.

Проголошений XIV з'їздом ВКП(б) (грудень 1925 р.) курс на індустріалізацію, яка повинна була здійснюватись головним чином за рахунок перекачування коштів із сільського господарства: спочатку завдяки "ножицям цін" на промислову і сільськогосподарську продукцію, а після рішень XVI партконференції ВКП(б) (квітень 1929 р.) на форсування індустріалізації – шляхом продрозкладки, – викликала у свідомих колах селянства (а це в першу чергу заможне та вище і середнє середняцьке селянство) надзвичайний супротив таким змінам економічної політики радянської влади. Вкрай негативні для селянства партійно-урядові рішення, спричинили хвилю невдоволення на селі та спонукали до захисту шляхом створення селянських союзів. Агітація за їх створення посилилась під час виборчих кампаній другої половини 20-х рр.

"Перші розмови, із яких логічно витікає необхідність організації особливих селянських союзів, – зазначається в обіжниках ЦК КП(б) України, – були роздуми селян на тему про життя робітників та життя селян. В даному питанні селяни висловлюють заздрість до робітничого класу, мовляв, робітничий клас живе в кращих матеріальних умовах ніж селянство, працює по 8 годин, має безкоштовне лікування, пільги при навчанні, соціальному страхуванні, звільнені від податків тощо, в той час як селянство працює по 16 годин на добу і більше, не має тих привілей, чисто економічних, котрі мають робітники і повинно платити більші податки"⁶.

Заможне селянство, аргументуючи доцільність створення селянських союзів наводили як приклад, міські робітничі союзи, організованість яких сприяла поблажливому ставленню до них із сторони радянської держави. Тому і селянські союзи мислились ними, як "легальні організації, котрі будуть діяти через відповідні клопотання перед вищими радянськими органами"⁷.

Масуючи в селянському середовищі питання про перспективність створення селянських союзів, заможне селянство піддавало різкій критиці згадану вище більшовицьку політику "ножиць

цін". Необхідно відмітити, що це було центральним лейтмотивом усієї агітації та пропаганди, і саме він давав реальну "можливість об'єднати навколо питання про селянські союзи значну частину середняків та всю масу заможних і куркулів, які мали хлібні залишки"⁸. В Миколаївському окрузі в 1926 р. серед заможних селян с. Порутино спостерігались розмови про те, що "...ціни на хліб значно знизились, а ціни на фабричні вироби піднялись. Селяни говорять, що про зниження ведуться лише одні розмови, а на справді, із селянством не рахуються і якщо навіть урожай буде хороший, вони залишаться голодними..."⁹.

В середовищі ініціаторів створення селянських союзів, тобто в заможній селянській групі та серед частини середняцтва, з огляду на вище перелічені проблеми складались й пропагувались власні шляхи регулювання цін, як на сільськогосподарську, так і промислову продукцію. Одна тенденція, яка була менш поширена серед селянства, – це наблизити сільськогосподарську продукцію до споживача-робітника і фабричну продукцію від робітника до споживача-селянина минаючи існуючі товаропровідні мережі, тобто налагодити безпосередній обмін селян з фабриками й заводами, що, звичайно, дало б зниження цін на промислову продукцію. Інша тенденція, яка була найнебезпечнішою для репутації партії і по своїй суті носила антирадянський характер – це тенденція недопуску на ринки сільськогосподарської продукції, і таким чином дати змогу відчути місту і всьому робітництву його пряму залежність від селянства. Тобто висувались вимоги диктувати ціни на сільськогосподарську продукцію і в результаті всього комплексу зазначених дій добитися зниження ціни на промислову продукцію.

У заможних груп села дана тенденція "доходила до найвищої точки (тобто питання ставилось не тільки про деяке пониження цін), а згадувались 1920-1921 рр., коли робітники приносили фабрикати в село і за пуд хліба можна було за безцінь обміняти велику кількість фабрикатів"¹⁰. Саме політикою недопуску хлібних лишків на ринок, заможні селянські групи вважали можливим продемонструвати радянській владі безглуздість й ганебність антиселянської політики.

Агітуючи за створення селянських союзів, заможне селянство, збираючи біля себе прибічників, – про що засвідчує під грифом цілком таємно "Спеціальна доповідь про характерні моменти в політичних настроях селянства УСРР за час з 1-го по 15. X. 1926 р.", – активно закликало не підтримувати дії радянської влади, яка, на їх думку

проводила антиселянську політику і цим самим агітувало не сплачувати страхових платежів та сільськогосподарського податку, мотивуючи це тим "що недалекий той час коли радянської влади не стане і тоді селянство стане жити набагато легше". Прикладом цього може слугувати виступ заможного селянина Олексія Олексенко із с. Карпилівка Плужанського району Шепетівської округи. Роз'яснюючи односельчанам про доцільність створення селянських союзів, він зокрема, зазначав: "Радянська влада дере із селян, а нічого йому не дає і тому в нас нічого немає. Коли була петлюрівська влада, тоді було краще"¹¹. Аналогічні виступи фіксувались майже по всій території України.

Несприйняття радянської моделі трансформації аграрного сектора економіки було в середовищі заможного свідомого селянства помітним і відкритим. Вищезгаданий селянин із с. Карпилівка також наголошував: "Не слухайте комуністів, котрі не вірять у бога"¹². Міцний селянин Олександр Гречановський із с. Городище Пирятинського району Прилукської округи, також агітуючи за створення селянських союзів, говорив: "Паразити вся радянська влада, влада арештантів, котрі намагаються задушити селянина чим тільки можна. Я намолотив 18 кіп жита і його приходиться відвезти за податок, а сам сиди голий і босий, так як чобітки коштують 20 рублів. Це робиться для того, аби тільки задушити селянина. Але це буде не довго, селянство у відчай і скоро його терпінню прийде край"¹³.

Антирадянські настрої у середовищі заможних груп селянства були поширені. Це наголошувалось в чисельних документах, які масово надходили під грифом "таємно" в ЦК КП(б) України майже з всієї України. Вони відкрито вказували на антиселянський характер радянської влади під час виборчих (перевиборних) кампаній. Наочним прикладом цього може слугувати агітаційний виступ заможного селянина Ананія Білика із с. Мала-Михайлівка Васильківського району Дніпропетровського округу, який заявляв: "До яких пір радянська влада буде сидіти на нашій шиї і видавлювати із нас останні соки. Потрібно з нею вже покінчити і створить засновницьке зібрання і вибрати такий уряд, котрий дійсно захищав би наші інтереси"¹⁴.

Вище керівництво більшовицької держави розуміло неможливість утвердження тоталітарного режиму в країні без цілковитої підлеглості селян. А у випадку відродження селянських спілок, за які так агітувало заможне селянство, і які, безумовно, дотримувалися б есерівських позицій, це було б не реальним. На

пропозицію тогочасного заступника наркому землеробства РСФСР В. Оболенського створити спеціальну "селянську радянську спілку" досить гостро відреагував голова ЦВК СРСР М. Калінін. "Створення селянського союзу під будь-яким прапором дає змогу куркульству та прошарку, що до нього примикає, об'єднати свою політичну лінію, зробити її загальною, що йде у розріз з інтересами комунізму"¹⁵.

Під час виборчої кампанії 1928-1929 рр. тактика ведення передвиборної боротьби заможного селянства залишалася в цілому аналогічною минулим рокам. Серед його соціально-економічних та політичних вимог у ці роки висувались вимоги, – про що, під грифом таємно, повсемістно доповідало місцеве партійне керівництво в ЦК КП(б) України, – припинення більшовицької політики розколу селянського середовища на бідняків, середняків, заможників ("куркулів"). У виступах заможних селян звучав лейтмотив, що "всі, мовляв, рівні, всьому селянству важко живеться, привілеями користуються лише робітники"¹⁶. Знову і знову висувалась ідея доцільності створення "селянського союзу". "Селянство матиме можливість жити і господарювати лише тоді, – зазначалось у виступі міцного середняка в Яблунівському районі, – коли перевагу візьме правий ухил. Нині наше господарство руйнується"¹⁷.

Отже, слід підкреслити, що протягом другої половини 20-х років ХХ століття середовище заможного селянства не полишала ідея юридичного створення "селянських союзів", головною метою яких було б реальне лобіювання інтересів селянства.

Annotation

Socio economic and political causation of the active participation in creating of peasant union organizations in Ukraine during the period of the new economic policy is studied in the article.

Анотація

В статті досліджуються соціально-економічні та політичні причини активної участі заможного селянства у створенні організацій "селянських союзів (спілок)" на Україні в роки нової економічної політики.

- 1 Капустян Г.Т. Суспільно-політична активність селянства (1924-1925 рр.) // Український історичний журнал. – 1985. – №10. – С. 87.
- 2 Там само.
- 3 Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України). – Ф. 1, оп. 20, спр. 2317. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ (03.06.- 03.09. 1926), арк. 1-2.
- 4 Там само. – Арк. 1.
- 6 Там само. – Арк. 2.
- 7 Там само. – Арк. 3.
- 8 Там само.
- 2 Там само.
- 3 Там само. – Арк. 4.
- 4 Там само. – Арк. 5.
- 10 Там само.
- 11 Там само. – Арк. 4.
- 12 Там же. – Арк. 5.
- 13 ЦДАГО України. – Ф. 1, оп. 20, спр. 2316. Центральний комітет Комуністичної партії України. Загальний відділ (01.09.-15.12. 1926), арк. 13.
- 14 Там само.
- 15 Там само.
- 16 Там само.
- 17 Ганжа О.І. Опір селян становленню тоталітарного режиму в УСРР / Серія "Історичні зошити". – К., 1996. – С. 37.
- 18 ЦДАГО України. – Ф.1, оп. 20, спр. 3012. Центральний комітет Комуністичної партії України. Інформаційний відділ (19.01.-04.06. 1929), арк. 21.
- 19 Там само. – Арк. 22.